

ELS MAÇONS DE GIRONA I LA GUERRA CIVIL

JOSEP CLARA

La maçoneria ha estat, de sempre, un tema tenebrós per a l'Espanya integrista. Juntament amb els jueus i els comunistes, els maçons van ser condemnats a la persecució més implacable, tant física com ideològica, des que es va iniciar la guerra civil. En aquest treball, Josep Clara s'apropa als maçons de les comarques gironines en un intent de resituar les coses, els fets, al lloc que els correspon en la història contemporània d'aquest país.

La maçoneria, contràriament a allò que afirma la publicística integrista i reaccionària, no pot ser concebuda com un moviment transformador, revolucionari, sinó de participació en el règim burgès.

Bakunin, que havia estat membre de l'orde i l'havia abandonada, afirmava ben rodonament que era «la internacional de la burgesia» i contraposava la maçoneria del segle XVIII amb la del seu temps. La primera era una organització activa, poderosa, i realment benefactora. «Era —diu— l'encarnació enèrgica i la posada en pràctica de la idea humanitària del segle XVIII. Tots els grans principis de la llibertat, de la raó i de la justícia humana [...] havien esdevingut, en el si de la francmaçoneria, dogmes pràctics i [...] l'ànima d'una empresa gegantina de

demolició i reconstrucció.» En canvi, la maçoneria de la seva època era «nul·la, inútil, a voltes nociva i sempre ridícula».

A l'Estat espanyol, però, el grup insurgent que el 1936 s'aixecà contra la República, amb el general Franco com a capdavanter d'un Estat totalitari, va considerar l'organització com un dels primers responsables dels mals que afectaven el país, i amb una obsessió patològica hom s'esforçà a combatre-la a sang i a foc. Pel sol fet de ser maçons molts espanyols foren passats per les armes i d'altres hagueren de sofrir les conseqüències més «benèvols» de les lleis de repressió que assimilaven maçoneria i comunisme.

Víctima de tòpics i de la intolerància, la maçoneria fou presentada com una societat nefasta, antipatriòtica, traïdora, al servei d'interessos estrangers, etc. Però la realitat que es dedueix de l'estudi serà i desapaixonat de la documentació pren de mica en mica altres relleus.

En aquest treball intentem de resseguir l'actuació profana dels maçons gironins durant la guerra civil. Parlarem d'individus que formaren part de les dues lògies que existiren en aquestes terres del N. E. de Catalunya: *Luz de Figueras*, a la capital de l'Alt Empordà, i *Álvarez de Castro*, a Girona. Pel fet que la documentació és fragmentària els noms que mereixeran la nostra atenció corresponen a persones que en temps de la Segona República va pertànyer a aquestes lògies, per bé que l'any 1936 alguna ja hagués estat donada de baixa o hagués canviat de residència.

CONTRA LA TIRANIA I EL FEIXISME

Abans de veure l'actuació personal dels individus cal observar què fa, com reacciona la maçoneria com a entitat, com viu la guerra d'Espanya.

En el territori controlat pels sollevats s'emprèn de seguida una persecució ferotge de la gent que pertanyia o simpatitzava amb l'organització. El professor Ferrer Benimeli ofereix dades ben il·lustratives al respecte. Van ser afusellats 30 maçons de la lògia *Helmantia*, de Salamanca, 30 de la *Constancia*, de Saragossa, 15 del triangle *Zurbarano*, de Logroño, 24 de la *Trafalgar*, d'Algecires, 17 de *Hijos de la Viuda*, de Ceuta, etc. Arreu on els rebels han guanyat se saquegen les lògies, n'és recollida la documentació i s'engega una repressió sistemàtica sense miraments.¹

Dins l'Espanya fidel a la República, la maçoneria és al costat del govern i reacciona davant les falsedats que fa córrer la propaganda franquista per justificar la persecució. Pel que fa a les comarques gironines, les lògies no prenen cap actitud institucional davant el cop d'Estat del 19 de juliol. En canvi, a Catalunya, la Gran Lògia Regional del Nord-est d'Espanya, dins la qual hi havia integrades les lògies de Figueres i de Girona, va adreçar amb data de gener del 1937 un manifest, on després de significar que la «*francmaçoneria ha sido siempre un obstáculo formidable contra toda clase de tiranía, una barrera contra el falso nacionalismo fascista*», explicava què entenia per llibertat, igualtat i fraternitat, i acabava amb aquestes paraules: «*En estas horas de prueba, cuando la sangre generosa de muchos francmasones riega los frentes de batalla; cuando la persecución reaccionaria contra nosotros llega a extremos de crueldad nunca igualados, la Francmasoneria de Cataluña, haciéndose eco de la autorizada voz del Grande Oriente Español, suprema autoridad de la Masoneria española, reafirma una vez más su fe inquebrantable en el progreso humano y en los principios de libertad y de justicia, y su decisión de continuar la obra secular en pro de estos sublimes ideales*».²

Josep Irla,
president de la Generalitat a l'exili, va formar
part de la nòmina de maçons no actius durant els
anys trenta

Davant la tragèdia d'Espanya, la maçoneria d'altres països no podia restar tampoc inactiva ni neutral. El diari *L'Autonomista*, del 28 de maig del 1937, traduí uns fragments d'un llibret aparegut a Brussel·les on es propugnava una postura activa en uns moments en què la llibertat, el dret i la justícia perillaven. Tanmateix és important de constatar que militars maçons o pròxims a l'orde com Cabanellas i Queipo de Llano esdevingueren puntals del moviment rebel que s'aixecà contra l'Estat republicà.

UNA CINQUANTENA DE MAÇONS

El nombre de persones inscrites com a membres actius de la maçoneria durant la Segona República i la guerra civil era molt reduït i poc rellevant a les comarques gironines. Vegem-ho amb dades concretes:³

	1932	1936
Lògia <i>Luz de Figueras</i>	31	25
Lògia <i>Alvarez de Castro</i>	12	11
Total	43	36

La nòmina pot ser ampliada amb altres maçons no actius, en estat de somni, tal com es diu, que havien format part de lògies ja dissoltes, com les de Palamós (*Redención*), Sant Feliu de Guíxols (*Gesoria*) i Blanes (*Progreso*). Dins aquest apartat figurarien homes com Dàrius Rahola, Salvador Albert, Josep Irla, Bru Centrich, etc.

També caldria considerar dos noms més, que corresponien a individus que exerciren càrrecs oficials d'una importància cabdal, com els de comissari delegat de la Generalitat i el de comandant militar de la demarcació. En el primer cas ens referim a Eduard Layret i Foix, i en el segon al general Jacinto Fernández Ampón, els quals per bé que no

formaren part de les lògies gironines mantenien relacions amb la maçoneria.

El cas de Layret és clar. Era afiliat a Esquerra Republicana i ocupà el càrrec del juny a l'octubre del 1936. S'havia iniciat en l'orde el 1923 amb el nom simbòlic de *Justicia*. Venerable mestre de la lògia *Resurrección*, de Barcelona, fou també gran mestre de la Gran Lògia Regional del Nord-est i el 1936 tenia el grau tretzè.⁴

De la vida maçònica de Fernández Ampón no sabem gairebé res, però el 15 de febrer del 1935 va ser denunciat com a maçó pel diputat Cano López, que havia vist el seu nom i el d'altres militars de graduació alta en publicacions de les lògies.⁵ Arribà destinat a Girona el 1934, procedent del Rif.

Així, doncs, el conjunt d'homes que es movia entorn de l'organització dedicada al Gran Arquitecte de l'Univers era, a tot estirar, una cinquantena, xifra poc espectacular, que parla de l'escassa incidència a les nostres poblacions. Si els maçons eren, en aquest mateix període, uns 5.000 a tot l'estat, és evident que som lluny de l'època daurada de la fi del segle XIX, quan la majoria de les poblacions més dinàmiques de les comarques gironines comptaven amb el seu grup maçònic i es notava molta més inquietud en els ambients catòlics.

MAÇONS DE FIGUERES

Entre els militants que formaven part de la lògia *Luz de Figueras* ens consta que Gó-

mez Padrosa i Joan Chinarro defensaren la República al front d'Aragó i que el primer resultà ferit en una de les accions de l'estiu del 1936. El segon, el 19 de juliol, evità un enfrontament entre militars i civils que hagués pogut acabar amb vessament de sang, però després de la guerra hom li atribuï el fracàs de l'alçament militar a la capital de l'Empordà.⁶

El capità Enric Medina, destinat fora de Figueres el 1932, es trobà l'any 1936 a Almeria, on era cap del Batalló de Metralladores núm. 2. Amb data 28 de setembre del 1936 envià una salutació a l'alcalde figuerenc, ben expressiva dels ideals que defensava: «*Como ciudadano y revolucionario que lucha unido con sus hermanos catalanes contra las hordas fascistas, que desvastan cual caballo de Atila, el suelo de Iberia, saludo con emoción y viril entusiasmo al pueblo figuerense, a los ampurdaneses todos que sientan en sus pechos latir las ansias de aplastar la reacción definitivamente, para forjar la nueva sociedad de hombres libres y plenos de humanidad. Visca Catalunya y viva España!*».⁷

El metge radiòleg Lluís López-Rodríguez Murray, fill del pastor protestant, va ser president de la Creu Roja. Per la seva banda, Manuel Morlius, que havia actuat a Navata i Maçanet de Cabrenys, era metge de Calonge l'any 1936. D'ell es deia que tenia entronitzada a casa seva la imatge del dimoni. Tanmateix quan els milicians assaltaren el temple va ser una de les persones —juntament amb l'alcalde— que més s'esforçaren

per salvar les peces d'interès artístic que posseïa l'església calongiana.⁸ Pere Bellostes, carter, i Joan Carreras, escriptor, van figurar al Consell Municipal de Figueres, en representació del POUM. Un d'ells va mostrar-se partidari d'enderrocar totalment l'església parroquial «perquè si no, els nostres fills i els nostres néts, quan veurien el campanar, preguntarien què és; llavors els ho explicarien i sabrien que havia existit la religió catòlica, i convé que mai més no en sentin parlar».⁹

Gil Junqueras, fill de Vilabertran, l'any 1936 era secretari de l'Ajuntament de Sarrià de Ter. Va ser secretari del Comitè Antifeixista de Girona, secretari habilitat de la Junta Regional de Proveïments de la Regió II, interventor de la Generalitat a l'agència Cànovas i Soler i comissari municipal de Castelló d'Empúries.

Arseni de Mesa, funcionari de presons, va ser director de l'establiment de dones de Barcelona, però per una ordre apareguda al Butlletí Oficial de la Generalitat del 5 de desembre del 1936 fou agregat al Comitè de Serveis Correccionals de Catalunya per tal que hi dugués una secció administrativa.

D'altres elements de la maçoneria figuerenca acabaren llurs dies essent víctimes mortals de les violències que acompanyaren el desenvolupament de la revolució i la guerra civil. Josep Macau Vilanova, propietari de Pau, va ser assassinat el 23 d'octubre del 1936 juntament amb altres persones del poble, entre les quals hi havia el secretari municipal i el mestre. El secretari Pere Macau Rubau havia estat també membre de la lògia de Figueres i hi posseïa un grau força elevat.

En un altre sentit Miquel Pla Colls, pagès de Fortià, que durant la Segona República havia sobresortit com a dirigent sindical d'Acció Social Agrària, actuà de secretari a diversos municipis (Fortià, el Vendrell) i fou afusellat a Girona per la justícia franquista el 12 d'agost del 1939.

MAÇONS DE GIRONA

Albert Balari, *Demòfilo*, professor de Ciències a l'Institut i cap del negociat d'arbitris a l'Ajuntament, assolí la direcció del Centre d'ensenyament secundari. Un altre professor del mateix centre, Carles Gómez, *Ciro*, que impartia l'assignatura d'Educació Física, esdevingué secretari de l'Institut i regidor de l'Ajuntament en representació de la CNT. A casa seva s'amagaren capellans per tal de resguardar-se de la persecució religiosa dels primers mesos de guerra.

El veterà periodista Artur Vinardell, *Plutar-*

co, supervivent de la Primera República, morí el 1937 a conseqüència d'un accident, però tingué temps per adoptar una posició contrària a la d'Indalecio Prieto pel que fa a les manifestacions de clemència per als sol·llevats: «*Si yo fuera fiscal, al ser habidos esos criminales, pediría la pena de muerte para todos los jefes de la rebelión, pero la muerte en garrote vil, como culpables del más vulgar e infamante de los delitos. El fusilamiento sería demasiado honroso para ellos*».¹⁰

Entre els militars que havien pertangut a la lògia de Girona podem reportar dues actuacions diferenciades. La de Josep M. Escassí, *Aquiles*, que havia estat ajudant del general De Eugenio i fundador de la lògia *Alvarez de Castro* (1931), i que el 1936 es trobava a Figueres, on es declarà fidel a la República. Durant la guerra li fou confiada la comandància militar de Girona i comarques (de maig a agost del 1937). Després exercí com a cap de defensa de les costes catalanes, cap de la 43 Divisió i comandant militar de Lleida, d'on fugí a França arran dels atacs franquistes que conquistaren aquelles terres l'any 1938.¹¹

El capità López Lara, *Alila*, donat de baixa de l'orde el 15 d'octubre del 1934, per no efectuar els pagaments reglamentaris, morí el setembre del 1937 a Belchite després d'haver-se passat a l'exèrcit nacionalista.¹²

MAÇONS ADORMITS

Dins el grup de maçons adormits caldria remarcar que Dàrius Rahola, *Pi y Margall*, prosseguí la tasca pròpia de director i propietari del diari *L'Autonomista*, i formà part de l'Ajuntament de Girona en virtut de les eleccions del 1934.

A Blanes, Bru Centrich, *Liberto*, també fou regidor, mentre que Josep Irla, *Galileo*, ocupà càrrecs importants dins el govern de la Generalitat a la Conselleria de Sanitat i Assistència Social; fou sots-secretari del Departament de Cultura, director general del Patrimoni i Rendes, i president del Parlament de Catalunya (1938).

REPRESSIÓ DE POSTGUERRA

L'any 1939 els maçons de les comarques de Girona formen part dels vençuts i, per salvar la vida, hagueren de seguir els camins incerts de l'exili. Sense poder retornar a Catalunya, homes com Irla, Rahola, Carles Gómez, Morlius, Bellostes, etc., passaren els darrers dies de la seva existència en terres veïnes de l'Estat francès o de l'Amèrica acollidora. Per als que restaren aquí, les lleis repressores del nou Estat totalitari —la del 9 de febrer del 1939 i la de l'1 de març

Vista de Girona durant els bombardeigs de l'any 1939.

del 1940— els farà víctimes de la depuració i l'empresonament.

El Tribunal de Repressió de la Maçoneria i el Comunisme sancionarà Salvador Albert, allunyat de l'activitat maçònica des dels anys vint a inhabilitació perpètua absoluta per a l'exercici de qualsevol càrrec de l'Estat, corporacions públiques o oficials, entitats subvencionades, empreses concessionàries, gerències, consells d'administració d'empreses privades, etc.¹³ D'altres companys seus seran condemnats a dotze anys un dia de reclusió menor.

La campanya de persecució esdevingué una cacera de bruixes inaudita. En un informe de la policia, datat el 1947, s'acumulen dades inversemblants que no s'avenen ni en la importància, ni en l'obediència, ni en les persones que es mogueren entorn de la lògia de la capital de l'Alt Empordà. Vegeu aquesta autèntica antologia de disbarats:

«Nuestros servicios nos comunican que siguen moviéndose los antiguos masones de Figueras en contacto con la logia de Perpignan (P.O.) y entre los mismos. Para tales fines parece que se relacionan entre sí los antiguos masones apoyados con la colaboración de algunas mujeres.

«Entre los 200 afiliados que tenía anteriormente la masonería de Figueras, resultan en estos últimos días como personas que se mueven y al parecer tratan de su nueva organización los siguientes.

«Onofre Santaló. Secretario desde hace 25 años del Ayuntamiento de Figueras y que fue conocido masón. Recientemente los ocupantes de un coche con matrícula francesa que pasaron por Figueras se entrevistaron con él en el Ayuntamiento, pero se desconocen motivos. Pertenecía a la logia de dicha población de obediencia de la de Perpignan.

«José Jou. Ex alcalde de Figueras, calle Maragall 22, Figueras.

«Juan Chinarro Martín[ez]. Vive en Gerona, carretera del Puente, al lado de la fábrica de papel «Aurora». Era capitán profesional en Figueras antes del Movimiento, en donde fundó una logia en el edificio que actualmente ocupa la central de Teléfonos. Fue condenado a 20 años y actualmente en libertad y separado del Ejército.

«Ramón (o Francisco) Canet Codom, de la librería y periódicos. Rambla Sara Jordá 7, Figueras.

«Martín Canadell Ballaseca. San Cristóbal 11, Figueras.

«Eduardo Rodeja Galter. Profesor del Instituto, íntimo amigo del también masón Antonio Papel (sic) Garlet (sic), profesor actualmente del Instituto de Palma de Mallorca, y parece que en la actualidad envuelto en

asunto masónico en Palma.

«Joaquín Serra Vila. Ex catedrático, vive en la Pl. del Generalísimo. Fue condenado a 20 años y en la actualidad separado del servicio.

«Antonio Corderch Sala. Pl. del Generalísimo, ex concejal en 1936, exiliado en Francia y ha regresado a Figueras hace aproximadamente un mes, siendo visitado a su llegada por casi todos los que figuran en esta lista.

«Germán Borrás Rodríguez. Cervantes 32, Figueras.

«Julio Pararols Rodríguez. Lasauca 13. Su hermano también es masón y actualmente se encuentra en Francia, sosteniendo ambos correspondencia seguramente por medio de algún contrabandista.

«José Sanz Roquer. Abogado. Calle San Pablo, Figueras.

«Con una vigilancia discreta sobre estos individuos efectuada por personal especializado en asuntos masónicos, se podría sacar el hilo de esta reorganización».¹⁴

D'aquest llistat de persones, entre les quals n'hi ha de dretes que col·laboren amb el franquisme, com Josep Jou, que fou alcalde de Figueres en el període 1939-1946, només tenien antecedents maçònics el militar Chinarro i el professor Papell. D'altra banda, mai en la seva història la lògia figuerenca no va tenir 200 afiliats i no depengué de la lògia de Perpinyà, com s'insinua en el document i s'explicita en d'altres de la mateixa procedència.

EPÍLEG

La maçoneria, o més ben dit, els maçons van tenir un protagonisme significatiu en la història de la Segona República. Foren presents a les Corts (més de 130 a les Constituents de 1931) i en el govern. No obstant això, a Girona i comarques la institució gaudí de poca audiència i més aviat interessà als militars. Els líders republicans —tret d'Irla— no mantingueren relacions amb l'orde. Ni Santaló, ni Puig Pujades, ni Quintana... no foren maçons.

Entre els maçons no existia unanimitat política. Hi havia gent d'Esquerra Republicana (Irla, Gil Junqueras, Centrich...), de la CNT (Gómez), del POUM (Carreras, Bellostes), del Partit Radical (López Rodríguez), etc., i també elements conservadors (Macau) i militars que se sumaren a la subversió com Fernández Ampón.

El règim de Franco, enemic de les llibertats formals, parlà de complot i relacionà la maçoneria amb el judaisme i el comunisme, tot ignorant que a Rússia era prohibi-

da. Atès que a les contrades gironines la institució era poc rellevant i que molts dels seus membres traspassaren la frontera a l'hora de l'èxode republicà, la repressió fou menys espectacular i dramàtica.

Com a nota particular cal assenyalar que dos membres de la lògia de Figueres morien a mans dels qui defensaven la legalitat republicana, a part de l'execució illegal que sofri a Montcada el general Fernández Ampón, represaliat pels milicians que el traqueren de l'Uruguay. Això reafirma la idea que en el si de l'orde convivien elements molt variats, i que els objectius polítics i socials podien ser divergents.

NOTES

1) J. A. Ferrer Benimeli, *Masonería española contemporánea*, vol. 2, Madrid, 1980, pp. 144-145.

2) *Ibid.*, pp. 237-239 (document 28). Vegeu també el document 37 (pp. 255-257) on es transcriu una carta d'adhesió del Suprem Consell del Grau 33.

3) Archivo Histórico Nacional de Salamanca (AHNS), *Masonería*, lligall 755/A, expedient 6, i 120/A, expedient 13.

4) V. M. Arbeloa, «Diputats catalans maçons a les corts constituents (1931-1933)», dins *Serra d'Or*, núm. 230, novembre, 1978, p. 690.

5) *Diario de Sesiones de las Cortes*, núm. 160, p. 6377.

6) «Detención de un rojo destacado. Al regresar de Francia, donde se había refugiado cuando la desbandada roja, ha sido detenido Juan Chinarro Martínez, que antes del GMN era capitán de Infantería y que desde el principio de su carrera militar se caracterizó por sus ideas extremistas, siendo expulsado del Ejército cuando era sargento por haber sido presidente de una de las juntas de su clase. Reingresado al advenimiento de la República, con el empleo de alférez, hacía propaganda socialista figurando como masón en la ciudad de Figueras, donde el 18 (sic) de julio de 1936 fue el principal culpable de que fracasara el Glorioso Alzamiento.» (*El Pirineo*, 9 de juliol del 1940).

7) *Empordà Federal*, 3 d'octubre del 1936.

8) J. Aymer i Ragolta, *Els secrets de sa Bardissa*, Sant Cugat del Vallès, E. R., 1982, p. 97.

9) A. Deulofeu, *Memòries de la revolució, de la guerra i de l'exili*, vol. I, Figueres, 1974.

10) «Parla un veteraníssim republicà», dins *L'Autonomista*, 8 de setembre del 1936.

11) R. Salas Larrazábal, *Historia del Ejército Popular de la República*, vol. II, Madrid, 1973, p. 1.605, ofereix algunes dades.

12) *El Pirineo*, 27 de setembre del 1939.

13) *Boletín Oficial de la Provincia de Gerona*, 1 de maig del 1943.

14) AHNS, *Masonería*, lligall 755/A, expedient 6.